

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ACADEMIC MOBILITY AS A PREREQUISITE OF UNIVERSITY TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT

У статті представлено теоретичний аналіз академічної мобільності як важливого складника професійного розвитку сучасного викладача закладу вищої освіти. Зокрема, окреслено шляхи вдосконалення професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищої школи. Проаналізовано науково-педагогічну літературу, присвячену дослідженню поняття «мобільність», як інтегративної якості особистості, що характеризує внутрішнє самовдосконалення, засноване на стабільних цінностях і потребі у само-розвитку (Ю. Калиновський, Ю. Клименко, О. Нікітіна, П. Сорокін та ін.); а також поняття «професійна мобільність» як якості особистості, що є необхідною для успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці (Є. Іванченко, А. Карапетян, Л. Сушенцева, С. Тютченко та інші). Розглянуто академічну мобільність як можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти на території України чи поза її межами. Підкреслено важливість академічної мобільності для особистісного і професійного розвитку сучасного викладача шляхом здійснення аналізу й вирішення професійних завдань з позицій різних культур, обміну науковим і культурним потенціалом, технологіями навчання. Означено взаємозв'язок академічної і професійної мобільності педагогів. Визначено основні форми академічної мобільності для науково-педагогічних працівників (участь у спільних проєктах; викладання; наукове дослідження; наукове стажування; підвищення кваліфікації). При цьому особливу увагу звернено на участь викладачів у міжнародних програмах обміну, наведено основні критерії участі, відповідні приклади означених програм, а також міжнародних проєктів, що діють сьогодні в Україні. Зроблено висновок про те, що академічна мобільність, з одного боку, є умовою формування спільного міжнародного освітнього простору, а з іншого – забезпечує можливість викладача на побудову власної траєкторії професійного розвитку, самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Ключові слова: професійний розвиток, академічна мобільність, міжнародний освітній простір, викладач вищої школи, форми академічної мобільності, програми обміну, післядипломна освіта.

The article theoretically analyzes academic mobility as a prerequisite of university teachers' professional development. It suggests ways of improving professional development of research and teaching staff in higher education institutions. Also, the article justifies relevant scientific-pedagogical sources on the concept of "mobility" as one's integrative quality that defines internal self-improvement based on stable values and a striving for self-development (Yu. Kalynovskiy, Yu. Klymenko, O. Nikitina, P. Sorokin et al.) and as a quality one needs for success in the labour market today (Ye. Ivanchenko, A. Karapetian, L. Sushentseva, S. Tutchenko et al.). Importantly, the article considers academic mobility as an opportunity to study, teach, do internships or conduct research in another higher education institution in Ukraine or abroad. Besides, the article highlights the importance of academic mobility for university teachers' personal and professional development by analyzing and solving professional problems through the prism of various cultures and exchanging scientific and cultural potential, learning technologies. The article specifies the links between academic and professional mobility of university teachers. Finally, the article singles out the main forms of academic mobility for research and teaching staff (participation in joint projects; teaching; research; research internships; advanced training). At the same time, emphasis is placed on university teachers' participation in international exchange programmes, the main criteria for such participation, relevant examples of these programmes, as well as international projects launched in Ukraine today. The article concludes that academic mobility, on the one hand, is a prerequisite to creating a common international educational space and, on the other hand, allows university teachers to choose their path of professional development and fulfilment.

Key words: professional development, academic mobility, international educational space, university teacher, forms of academic mobility, exchange programmes, postgraduate education.

УДК 378.014.242'06
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.31>

Горохівська Т.М.,
докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Борова В.Ю.,
студентка II курсу магістратури
Інституту права, психології
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Успішність реформування і модернізації вищої освіти багато в чому зумовлюється здатністю науково-педагогічних працівників до гнучкого реагування на умови професійного середовища, що постійно змінюється. Неперервне оновлення науково-інформаційного потенціалу призводить до швидкого старіння знань і висуває нові вимоги до самоосвіти, самовдосконалення викладача. Сьогодні заклади вищої освіти потребують спеці-

аліста, здатного до перебудови змісту своєї діяльності відповідно до змін ринку праці і оволодіння новими професійними знаннями, інформаційно-комунікаційними технологіями, спроможного адаптуватись до інновацій педагогічної науки, активної роботи на рівні світових стандартів. За цієї умови одним із шляхів підвищення ефективності професійного розвитку і конкурентоспроможності сучасного викладача є цілеспрямована реалізація його академічної мобільності через програми акаде-

мічного обміну, розвиток міжнародної співпраці у науково-педагогічній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить посилення науково-педагогічної уваги вітчизняних (О. Гринькевич, Т. Десятов, С. Захарченко, М. Загурський, М. Левківський, О. Левченко, Н. Мирончук та ін.) і зарубіжних (А. Бом (A. Bohm), А. Гевет (A. Hewett), М. Квіск, Н. Кемп (N. Kemp), Т. Фатхутдінов та інші) дослідників до проблем пошуку шляхів створення єдиного міжнародного освітнього простору, зростання мобільності педагогічних працівників. Зокрема, узагальнення наявного наукового доробку засвідчує багатовекторність розуміння науковцями поняття мобільності як процесу (реалізація у діяльності) і якості особистості (професійні, особистісні якості), що відображено у працях Н. Гуляєвої, Ю. Клименко, О. Нікітіної, Г. Новосад, С. Тютченко та інших. При цьому активно досліджуються види мобільності – трудова, соціальна, професійно-педагогічна, соціально-професійна тощо (І. Василенко, О. Ієвлєв, Ю. Калиновський, Н. Коваліско та ін.). Висвітлення підходів до розуміння феномену професійної мобільності як об'єкта педагогічних досліджень, що набув своєї актуальності на початку ХХІ століття, а також проблеми формування професійної мобільності знаходимо у роботах Л. Амірової, О. Безпалько, Н. Брижак, Є. Іванченко, Т. Прохоренко, Л. Сушенцевої, І. Шпекторенко та ін. Водночас предметом наукових дискусій стали питання академічної мобільності, її ролі у розвитку національної системи вищої освіти, формуванні спільного освітнього простору, забезпеченні професійної самореалізації працівників освітньої галузі (В. Андрущенко, І. Богачевська, Г. Калінічева, О. Кізілов, Г. Корчова, І. Світяцук, Є. Стадний та інші).

Попри зростаючу кількість спеціальних досліджень, присвячених визначенню сутності академічної мобільності як фактора інтеграції України у світовий освітній простір, засобу формування конкурентоспроможності системи освіти, чинника професійної успішності фахівців, додаткової уваги потребує проблема, пов'язана із обґрунтуванням академічної мобільності як невіддільного складника професійного розвитку викладача вищої школи.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу академічної мобільності як важливого складника професійного розвитку сучасного викладача закладу вищої освіти. Мету статті конкретизовано у наступних завданнях: проаналізувати науково-педагогічну літературу, присвячену проблемі розгляду сутності понять «мобільність», «академічна мобільність», «професійна мобільність»; охарактеризувати особливості використання форм академічної мобільності, зокрема програм обміну для науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні професійно-педагогічна діяльність викладача

характеризується поліфункціональністю, що проявляється у різноманітних видах його діяльності – проєктувальній, управлінській, організаторській, дидактичній, науково-дослідницькій, рефлексивній. Означена поліфункціональність ускладнює побудову траєкторії професійного розвитку – процесу активного якісного формування суб'єкта професійної діяльності; перетворення педагогом власного внутрішнього світу, яке призводить до принципово нового способу життєдіяльності, творчої самореалізації і самовиховання в професії. На думку науковців, «у процесі професійного розвитку особистість оволодіває системою професійно важливих якостей, формуються світоглядні, етичні якості, спеціальні наукові, технічні, технологічні знання, вміння, навички, здібності особистості фахівця» [7].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» професійний розвиток науково-педагогічного працівника здійснюється шляхом: реалізації прав (на академічну мобільність у професійній діяльності, на підвищення свого професійного рівня, на підвищення кваліфікації) та виконання обов'язків (гарантувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання навчальних дисциплін, вдосконалювати навчально-методичне забезпечення навчального процесу, здійснювати наукову діяльність; підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію) [10]. В цьому контексті особливої важливості набуває необхідність реалізації можливостей академічної мобільності як актуального напрямку професійного розвитку викладача.

Відповідно до логіки нашого дослідження підкреслимо багатогранність розуміння поняття «мобільність» у науковому дискурсі: «рухливість, здатність швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності» [4]; «внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі у саморозвитку, ознака її внутрішньої свободи» [8]; «індивідуальна відповідь особистості на виклики мінливого світу» [9]; «якість особистості, яка формується в процесі навчання і виховання та має найважливіший вплив на професіоналізм» [2, с. 67]. Подібна диференціація наукових поглядів на проблему мобільності пов'язана з поглибленням динамічності освітніх, соціальних, економічних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства. Це спонукає до розвитку власної мобільності осіб з різноманітними напрямками соціального функціонування.

Саме тому професійну мобільність дослідники визначають як готовність фахівців до зміни виконуваних професійних завдань, спроможність швидко опановувати нові спеціальності і види робіт. При цьому до змісту цього поняття зараховують: вибір професії, плінність кадрів, підвищення кваліфікації та зміну місця роботи чи професії [12, с. 158].

Як системна якість особистості фахівця, результат внутрішніх зусиль особистості, спрямованих на самооцінку професійної діяльності, професійна мобільність окреслюється соціальними й індивідуально-особистісними чинниками. Водночас підґрунтя професійної мобільності складають професійно-освітні можливості фахівця, а також вимоги, які висувають до ЗВО ринок праці та суспільство щодо якості підготовки працівника [13].

Зазначимо, що у питанні співвідношення термінів «професійна мобільність» і «академічна мобільність» більшість науковців погоджуються з тим, що ці поняття взаємно впливають на формування і розвиток одне одного. Зокрема, на думку І. Шпекторенко, професійна мобільність є «логічним продовженням академічної мобільності» [16, с. 468]. Л. Сушенцева підкреслює, що важливим чинником «формування професійної мобільності і розвитку загальноосвітнього та наукового простору, засобом для підвищення якості освіти» є академічна мобільність [14, с. 68].

Своєю чергою академічна мобільність визнається дослідниками як «можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами [10] і становить один з векторів інтеграції закладів вищої школи України у міжнародний освітній простір. Метою академічної мобільності є збагачення знань, придбання передового професійного досвіду, реалізація науково-дослідних та навчальних програм, запозичення інновацій, обмін ресурсами, науковим потенціалом, технологіями навчання, залучення до культурних цінностей інших країн тощо.

У Болонській декларації (1999) зазначається необхідність реалізації можливостей академічної мобільності як однієї з умов міжнародної співпраці у сфері науки і освіти. Зокрема, розвиток академічної мобільності передбачає адаптацію національної системи освіти до загальноєвропейських критеріїв. Основні інструменти і способи забезпечення сумісності національних складників у рамках європейської системи вищої освіти розроблено в таких документах [1]: Всеосяжна рамка кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (The Overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area); Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning); Кроки з розробки національних рамок кваліфікацій (2007); Рекомендації країнам з проведення процесу верифікації – критерії і процедури для підтвердження сумісності рамок освіти; Критерії і процедури узгодження національних рівнів кваліфікації з Європейською рамкою кваліфікації (Додаток до листа Європарламенту і Ради Європи від 06.04.2008 р.); Стандарти і рекомен-

дації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area); Керівництво користувача ECTS (European credit transfer and accumulation System users guide, 2009); Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості (European Quality Assurance Register for Higher Education); Зальцбурський принцип розробки докторських програм для європейського суспільства знань; Хартія європейських університетів для освіти впродовж життя [1].

Важливість і значення міжнародної академічної мобільності для професійного розвитку сучасного викладача підкреслюється багатьма авторами. Зокрема, С. Тютченко зазначає, що вона «створює можливість професійної самореалізації та самовдосконалення, підвищує якість кваліфікації трудових ресурсів» [14, с. 68]. Суголосною є думка В. Галічіна, який академічну мобільність розуміє як один з ефективних інструментів підвищення якості людського капіталу [6, с. 8]. На думку Р. Чуянова, академічна мобільність викладача полягає у його здатності і готовності до неперервної самоосвіти, нарощення інтелектуального капіталу в мультикультурному середовищі [3, с. 32].

Слід зазначити, що сьогодні академічна мобільність – це можливість викладачів вищої школи самостійно формувати власну освітню траєкторію в межах освітніх стандартів, обирати освітні та наукові напрями, освітні установи відповідно до здібностей і схильностей. Водночас це соціальне явище, яке виявляється у створенні спільних міжнародних проєктів і дослідницьких програм, а також один з ефективних способів розвитку освітніх та інтелектуальних можливостей на індивідуальному та груповому рівнях. Так, І. Вовканич стверджує, що «мобільність професорського-викладацького складу зазвичай зумовлюється науковими дослідженнями ... найвищим рівнем наукової мобільності відзначаються країни, які цілеспрямовано залучають науковий персонал для розширення системи вищої освіти, доказом чого слугує зростаюче домінування англійської мови у наукових дослідженнях на європейському континенті» [5, с. 82]. Беручи участь у програмах міжнародної мобільності, викладачі відкривають шлях до більш якісних освітніх і дослідницьких курсів і програм. Зауважимо, що академічна мобільність науково-педагогічного працівника – це ще й спосіб підвищення кваліфікації й обміну педагогічним досвідом, який дозволяє йому ознайомитись із організацією освітнього процесу ЗВО-партнерів, порівняти системи освіти різних країн, об'єктивно визначити слабкі та сильні сторони, актуалізувати зміст курсів, що викладаються викладачем, на практиці використати нові форми і методи навчання. Але варто зазначити, що ефективність академічної мобільності полягає не тільки у підвищенні кваліфікації самих викладачів, але

й у можливості поширення набутого професійного досвіду на рівні кафедри, факультету й університету, розробці нових курсів, розвитку та активізації дослідницьких інтересів, спрямованих на забезпечення якості дисциплін, що викладаються.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [11] до форм академічної мобільності для осіб, що здобувають наукову ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу, зараховано такі: участь у спільних проєктах, викладання, наукове дослідження; наукове стажування; підвищення кваліфікації.

Сьогодні розвиток міжнародної академічної мобільності, зокрема в Європейському Союзі, забезпечує низка програм академічних обмінів [15], серед яких:

– Erasmus+. Викладання, підвищення кваліфікації та стажування для працівників закладів вищої освіти – (тривалість від 5 днів до 2 місяців). Програма обміну, що передбачає покращення якості викладання, обмін досвідом із колегами з різних країн світу, навчання у ЗВО з метою підвищення кваліфікації і стажування (job shadowing).

– Повний курс навчання на спільних магістерських програмах ERASMUS MUNDUS – (тривалість від 12 до 24 місяців). Викладання власних курсів студентам-магістрам відповідно до каталогу спільних магістерських програм; розробка спільної магістерської програми ERASMUS MUNDUS шляхом об'єднання українського університету і мінімум двох європейських ЗВО.

– Проєкти співпраці – (тривалість від 24 до 36 місяців). Співпраця між ЗВО, науковими установами, бізнесом та іншими організаціями з держав – членів ЄС та інших країн світу за напрямками: «Розвиток потенціалу вищої освіти» (спільні проєкти з університетами, науковими установами для обміну освітнім досвідом та вивчення успішних практик); «Альянси знань» (співпраця між організаціями та ЗВО і сферою бізнесу для створення результативних проєктів вирішення реальних проблем викладачів і студентів, розробки інноваційних підходів до викладання і навчання, обміну знаннями); «Стратегічне партнерство» (створення кола відповідальних партнерів з унікальними знаннями, досвідом, практиками та можливостями).

– Проєкти Жан Моне – (тривалість 12, 24 або 36 місяців). У межах проєкту співпрацюють ЗВО та інші інституції, що мають досвід проведення досліджень з питань Європейської інтеграції з усього світу. Проєкти поділяються на: «Викладання і дослідження» (тривалість 3 роки) – надання закладами вищої освіти викладацьких посад для професорів і викладачів зі спеціалізацією на європейських студіях; «Обмін знаннями» (тривалість 3 роки) – обмін успішними практиками, створення платформи з обміну

знаннями про євроінтеграцію, зміцнення зв'язків між університетами в Європі та світі; проєкти (тривалість 12 або 24 місяці) – тип «Інновації» (зосередження на нових підходах, методах навчання і викладання європейських студій), тип «Взаємозбагачення» (поглиблення знань про ЄС), тип «Поширення змісту» (підтримка інформаційно-просвітницької діяльності, організація конференцій, семінарів та круглих столів з актуальних питань розвитку ЄС).

До інших міжнародних проєктів та програм у контексті міжнародної мобільності викладача можна віднести:

– програми “Fulbright Research and Development Program”, “Fulbright Scholar Program”, метою яких є проведення наукових досліджень в університетах США (тривалість – від 6 до 9 місяців);

– програму “Fulbright Foreign Language Teaching Assistant (FLTA) Program” для фахівців сфери лінгвістики, української літератури, перекладацьких студій, комунікацій, журналістики, викладання англійської мови, що передбачає проходження стажування з можливістю викладання української мови у США;

– програму імені Г. Гамфрі (Hubert H. Humphrey Fellowship Program for Mid-Career Professionals), метою якої є відкриття можливостей для професійного розвитку педагогічних працівників через вивчення дисциплін в університетах США в рамках навчальної програми, відвідування конференцій, спілкування у професійних мережах та набуття практичного досвіду під час стажування;

– програму «Горизонт 2020», в рамках якої Європейська дослідницька рада (ERC) просуває та підтримує передові дослідження у певних сферах.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз академічної мобільності як важливого складника професійного розвитку сучасного викладача закладу вищої освіти дає можливість стверджувати: академічна мобільність є одним з елементів інтернаціоналізації вищої освіти; академічна мобільність, з одного боку, є умовою формування спільного міжнародного освітнього простору, а з іншого – забезпечує можливість викладача на побудову власної траєкторії професійного розвитку; розвиток міжнародної академічної мобільності викладача дозволяє покращити якість освітніх послуг, підвищити інтелектуальний потенціал, розвинути співробітництво між університетами-партнерами, надає можливість дослідникам, науково-педагогічним працівникам продовжити навчання або набути наукового досвіду шляхом участі у короткострокових чи науково-дослідних програмах; формування якісних трудових ресурсів у галузі вищої освіти безпосередньо залежить від підтримки міжнародної академічної мобільності викладачів. Саме тому перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні умов, які покликані забезпечити комплексну підтримку розвитку академічної мобільності сучасних викладачів вищої школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Брижак Н.Ю. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. № 1(38). С. 67–70.
3. Бринев Н.С., Чуянов Р.А. Академическая мобильность студентов как фактор развития образования. *Пути развития высшего образования в России* : материалы науч.-практ. конф. Омск : ОГПУ, 2001. С. 31–34.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
5. Вовканич І.І., Свеженцева О.І. Академічна мобільність як пріоритетний напрям у процесі підготовки фахівця з міжнародних відносин. *Міжнародний науковий вісник*. 2018. Вип. 1(17). С. 76–87.
6. Галичин В.А. Академическая мобильность в условиях интернационализации образования. Москва : Университетская книга, 2009. 460 с.
7. Енциклопедія освіти / ред. Кремень В. Г. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Клименко Ю.А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2011. 20 с.
9. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2007. 20 с.
10. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (із змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.10.2021).
11. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.10.2021).
12. Сушенцева Л.Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. *Креативна педагогіка*. 2011. Вип. 1. С. 129–136.
13. Сушенцева Л.Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.
14. Сушенцева Л., Тютченко С. Проблема взаємозв'язку академічної і професійної мобільності студентів. *Освітні обрії*. 2019. № 1(48). С. 66–69.
15. Усі можливості Erasmus+. URL: <https://platforma.eu/specials/erasmus-in-ukraine/> (дата звернення: 04.10.2021).
16. Шпекторенко І.В. Поняття та структура феномена професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки : часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. № 4(24). С. 467–472.